

UN POSIBIL PARADOX LEGISLATIV PRIVIND DEBUTUL VIEȚII ȘI AL DREPTULUI LA VIAȚĂ

Autor: Cosmin-Teodor Cotos | 12 martie 2022

Controversele ce țin de limita temporală inferioară a dreptului la viață (momentul de debut al acestuia) nu au fost încă tranșate. Nu există o convenție clară la nivel global și nici măcar la nivel european cu privire la momentul concret în care o entitate poate fi considerată persoană cu dreptul absolut la viață. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat, în hotărârea din cauza *Vo c. Franței*, faptul că „punctul de plecare al dreptului la viață ține de aprecierea statelor întrucât majoritatea statelor părți la Convenție nu au răspuns la această întrebare și nu există niciun consens european cu privire la definirea științifică și juridică a vieții”.¹ Problema a mai fost tratată în cauzele *Boso c. Italiei*, *H c. Norvegiei*, Curtea lăsând statele să reglementeze acest aspect după bunul plac, scoțând totuși din aria de protecție a Convenției copiii nenăscuți.

Pe de altă parte, spre deosebire de articolul 2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care consfințește dreptul la viață în termeni foarte vagi - „dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege”, Convenția Americană a Drepturilor Omului este mult mai clară în cuprinsul articolului 4, alineatul 1 - „Fiecare persoană are dreptul ca viața sa să-i fie respectată. Acest drept este protejat prin lege și, în general, de la momentul concepțiunii”².

Tema a fost și este în continuare un subiect aprins în bioetică. În prezenta lucrare, nu-mi propun să intru în profunzimea acestei controverse, nici să susțin vreo opinie deja exprimată, ci doar să ofer câteva perspective și teme de reflecție - este posibil ca societatea să ocrotească mai mult decât mentalul colectiv ar fi conștient, dar și să creeze un paradox prin adoptarea unor soluții contrastante la problemele legate de dreptul la viață.

Înainte de orice, este important să facem o serie de delimitări clare între diverse concepte. În primul rând, între noțiunea de „viață” și cea de „drept la viață” există o

serie de diferențe esențiale: *viața* reprezintă o realitate biologică (într-o simplificare grosieră), pe când *dreptul la viață* reprezintă prerogativa unei persoane de a se bucura de recunoașterea și ocrotirea vieții sale din partea comunității, implicând obligația generală negativă a fiecărui individ de a se abține de la atingerea acestui drept. Dreptul la viață se bucură de ocrotire în diverse ramuri ale dreptului, atât pe plan internațional (Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene), cât și național (prin Constituție, legea penală și chiar legea civilă). Diferența dintre conceptele de „viață” și cel de „drept la viață” este relevantă deoarece legea leagă consecințe puternice mai întâi de dreptul la viață și apoi de viață, ca valoare ocrotită de aceasta. Din acest motiv discutăm cu precădere despre limitele temporale ale dreptului la viață și doar în subsidiar de limitele vieții propriu-zise. Cu alte cuvinte, legea acționează și produce efecte, în unele cazuri, chiar și înainte ca o persoană să fie considerată în viață (cu toate controversele existente – de la concepțiune sau de la naștere), și chiar după ce aceasta își pierde viața (de exemplu, cel care se face vinovat de pierderea unei vieți omenești va fi ținut responsabil; cel care își pierde viața, lasă în urmă o moștenire ce va trebui dezbătută ș.a.). Totuși, cele două noțiuni nu pot fi despărțite – dreptul la viață implică în mod fundamental valoarea ocrotită, ceea ce înseamnă că de fiecare dată când legea recunoaște dreptul la viață, ea ocrotește și valorifică însăși viața.

O altă delimitare esențială este cea dintre „persoană” în sensul obișnuit al cuvântului, respectiv „persoană fizică” în sens juridic. Noțiunea de „persoană” în sensul comun este definită de DEX (2009) în felul următor: „individ al speciei umane, om considerat prin totalitatea însușirilor sale fizice și psihice; ființă omenească, ins.”. „Persoana fizică” este „omul, privit individual, ca titular de drepturi și de obligații civile”, conform articolului 25 alineatul (2) din Codul civil. În antichitate, romanii asociau statutul unei ființe omenești cu însăși persoana acesteia: nu puteai fi persoană dacă nu dețineai, în același timp, capacitatea de a avea drepturi și obligații. Este cazul sclavilor, care erau considerați lucruri sau chiar *instrumenta vocalia* (instrumente vorbitoare)³. Firește, astăzi nu mai discutăm despre această abordare. O persoană va fi considerată persoană fizică indiferent dacă are aptitudinea de a avea drepturi și obligații civile, bineînțeles, cu câteva consecințe juridice suplimentare. Diferența dintre cele două concepte este relevantă, întrucât numai persoanei fizice i se recunoaște dreptul la viață în mod absolut prin cele mai puternice norme naționale și internaționale. Dacă există controverse privind momentul de debut al vieții omenești, în drept există cazuri în care persoana fizică „trăiește” chiar și înainte să se nască.

Complexitatea vieții omenești și problemele cu care persoanele se confruntă sunt aspectele esențiale pe care legea trebuie să le reglementeze, pentru a oferi soluții concrete. Situațiile delicate ce pot surveni nu așteaptă omenirea să se decidă cu privire la momentul de debut al vieții, pentru ca legea să ofere cele mai bune și unitare soluții. Astfel, am fost nevoiți să instituim norme chiar și în lipsa acestei informații exacte

privind debutul vieții, tocmai pentru a nu lăsa unele situații nerezolvate. Totuși, din pricina lipsei unui consens cu privire la momentul de debut al vieții, implicit al dreptului la viață, soluțiile ar putea să ne surprindă.

Un prim exemplu se regăsește în legea penală, care ocrotește valorile considerate cele mai importante de către societate. Primele fapte incriminate de lege se regăsesc în cuprinsul articolelor 188-189 din Codul penal – omorul și omorul calificat. Articolul 188 incriminează uciderea unei persoane, pe când articolul 189 incriminează omorul săvârșit în anumite circumstanțe de natură să agraveze fapta. Una dintre aceste circumstanțe este prevăzută la articolul 189, alineatul (1), litera g) din Codul penal – omorul săvârșit asupra unei femei gravide. Valoarea ocrotită de normele de incriminare ale omorului și omorului calificat este, în mod clar, dreptul la viață. Totuși, legea sporește răspunderea unei persoane în cazul uciderii cu intenție a unei femei gravide, pedeapsa maximă ce poate fi dispusă fiind chiar detențiunea pe viață (comparativ cu pedeapsa aferentă omorului „simplu” – închisoare de la 10 la 20 de ani). Circumstanța de calificare a infracțiunii de omor tocmai analizată este pusă alături de o altă situație: omorul săvârșit asupra a două sau mai multor persoane [articolul 189, alineatul (1), litera f) Cod penal]. Desigur, cele două circumstanțe sunt tratate diferit de doctrină și chiar de instanțele judecătorești, existând numeroase discuții privind aplicarea acestor norme. Dacă o persoană a săvârșit infracțiunea de omor asupra unei femei gravide, atunci aceasta va fi sancționată în baza dispozițiilor aferente acestei circumstanțe de agravare, nu și în baza dispozițiilor privind săvârșirea infracțiunii asupra a două sau mai multor persoane. Totuși, nu putem să nu tragem concluzia că legea penală ocrotește atât statutul de femeie care poartă o sarcină, cât și viața care ar putea să se nască din aceasta. Există argumente suficiente pentru a contrazice ipoteza că legea recunoaște, totuși, dreptul la viață al copilului nenăscut prin această normă, unul dintre acestea fiind că femeia însărcinată este mai vulnerabilă, iar pericolozitatea infractorului poate fi considerată ca fiind sporită pentru că, în ciuda acestui statut al femeii, el a îndrăznit să atenteze sau chiar să răpească viața acesteia. Totuși, vulnerabilitatea femeii gravide nu este o constantă pe tot parcursul sarcinii, făptuitorul care cunoaște existența acesteia fiind ținut răspunzător ca atare. Ne aflăm, oare, în situația în care norma de incriminare conferă *cel puțin importantă și o recunoaștere indirectă* a dreptului la viață al copilului nenăscut, mai ales în situația în care aptitudinea acestuia de a se naște este răpită în mod intenționat de o altă persoană, alături de viața mamei care îl poartă?

Un alt exemplu se regăsește în cuprinsul legii civile. Potrivit dispozițiilor articolului 36 din Codul civil, „drepturile copilului sunt recunoscute de la concepțiune, însă numai dacă el se naște viu.” Această normă a fost considerată o excepție de la regula potrivit căreia personalitatea are ca moment de debut nașterea individului și finalitatea acesteia este moartea sa. Acest artificiu juridic își are rădăcinile în dreptul roman – *infans conceptus pro iam nata habetur quotiens de commodis eius agitur* – copilul conceput este considerat născut ori de câte ori este în interesul acestuia.⁴ Astfel, există situații în

care, printr-o excepție de la regula generală enunțată mai sus, copilul nenăscut este considerat, cel puțin parțial, o persoană fizică, cu condiția ca acesta să se nască viu (să trăiască după naștere chiar și numai o secundă). Această normă a soluționat, iată, încă din cele mai vechi timpuri, situații juridice complicate, cu precădere în sfera moștenirilor. Copilul conceput este considerat ca existând în calitate de persoană, iar dacă o rudă de-ale sale, de pildă, decedează și lasă în urmă o moștenire (are loc deschiderea moștenirii), copilul nenăscut are capacitate de a o culege, potrivit dispozițiilor articolului 957, alineatul (1) din Codul civil: „o persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii. *Dispozițiile art. 36 (...) sunt aplicabile.*”⁵ Soluția pare să nu pună foarte multe probleme în ceea ce privește dreptul la viață. Am văzut, însă, că dreptul la viață este recunoscut de lege numai persoanei fizice, iar în acest caz, copilului nenăscut îi sunt recunoscute o serie de drepturi pe care numai o persoană fizică le-ar putea deține. *Ne aflăm, oare, în situația în care, din nevoia de a soluționa un caz particular privind moștenirea, ivit deseori în practică, legea recunoaște dreptul la viață al copilului nenăscut, sau cel puțin valorifică potențiala viață a acestuia?*

Este posibil să fiu acuzat că am încropit un sofism pentru a-mi susține propriile idei și convingeri, cu următorul argument: găsirea unei soluții la o problemă de drept (care reprezintă mai degrabă o excepție de la regulă) nu implică automat o recunoaștere a dreptului la viață, care reprezintă o instituție de drept diferită, consfințită în mod concret de anumite norme. Așadar, pentru a respinge aceste acuzații, insist cu un exemplu ce mi se pare revelator. În materie de moștenire, legea instituie anumite cazuri de nedemnități pentru a înlătura de la succesiune anumite persoane care se fac vinovate de săvârșirea unor fapte reprobabile împotriva celui care lasă moștenirea sau împotriva unui alt moștenitor. Potrivit articolului 958, alineatul (1), litera b) din Codul civil, „este de drept nedemnă de a moșteni persoana condamnată penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului”.

Textul de lege pare complicat la prima vedere, însă poate fi explicat în următorii termeni simpli: este nedemnă și nu va putea veni la moștenire acea persoană care, înainte de a fi deschisă moștenirea (înainte de moartea celui care lasă moștenirea), atentează la sau chiar răpește cu intenție viața unei alte persoane ce ar fi putut să-l moștenească pe cel decedat, pentru ca persoana care a comis fapta să moștenească ea însăși partea celui ucis. Să luăm ca exemplu familia X, formată din tată, mamă și trei copii. Tatăl se îmbolnăvește grav, existând posibilitatea ca acesta să moară în orice moment. În eventualitatea în care tatăl ar muri, la moștenire ar veni cei trei copii și soția sa. Copiii vor primi împreună trei părți din moștenire (deci câte o parte), iar soția va primi și ea o parte. Copilul cel mai mare este conștient de acest rezultat și, dorind să moștenească mai mult, își ucide frații înainte ca tatăl său să moară, pentru a primi el toate cele trei părți din moștenire. În această ipoteză, copilul cel mare va fi considerat

nedemn odată ce va fi judecat și condamnat pentru infracțiunea de omor.

Ce se întâmplă, însă, în situația în care soția celui care lasă moștenirea, neavând alți copii cu acesta, înlătură de la moștenire copilul nenăscut, prin întreruperea voluntară a sarcinii (în mod legal), ce ar avea totuși capacitatea și vocația de a moșteni odată ce s-ar naște viu, pentru ca ea însăși să culeagă întreaga moștenire? Situația a mai fost analizată în spațiul public. Legea, însă, nu a răspuns la această problemă. Comparativ cu speța expusă mai sus, acțiunea femeii însărcinate de a întrerupe sarcina prezintă aceeași intenție (eliminarea unui posibil moștenitor) și aceleași efecte (extinderea propriei cote din eventuala moștenire). Totodată, în ambele cazuri discutăm despre victime persoane fizice, întrucât ne aflăm în situația de excepție în care copilul nenăscut a dobândit capacitate civilă de folosință anticipată (articolul 36 Cod civil, amintit mai sus). Singura aparentă diferență este că legea penală nu ocrotește în mod direct și complet dreptul la viață al copilului nenăscut (pe toată perioada sarcinii), pentru ca mama să fie condamnată pentru întreruperea voluntară a cursului sarcinii, pe când dreptul la viață al fraților copilului cel mai mare din exemplul precedent este ocrotit. Astfel, soția ce a întrerupt cursul sarcinii nu va putea fi considerată nedemnă de a moșteni, atât timp cât nu va putea fi condamnată pentru săvârșirea vreunei infracțiuni, cu toate că nu există nici o diferență faptică între o asemenea situație și un caz clasic de nedemnitare, ci doar o diferență juridică. Iată de ce am insistat pe delimitarea conceptelor de „viață” și „drept la viață”. În cazul tocmai prezentat, legea valorifică viața copilului nenăscut, permițându-i să dobândească drepturi chiar de la momentul concepțiunii, însă nu îi valorifică și dreptul la viață – nu până la capăt, cel puțin – nici măcar pentru a-i sancționa pe cei care îl elimină în legătură cu aceleași drepturi recunoscute.

Nu vreau să fiu înțeles greșit. Argumentul de mai sus nu reprezintă o încurajare de incriminare a întreruperii voluntare a sarcinii sau o blamare a acestei practici medicale, ci a fost expus pentru a arăta consecințele inexistenței unui consens privind debutul vieții și al dreptului la viață.

Toate aceste aspecte pot fi, fără doar și poate, aprofundate, prin studierea completă a instituțiilor de drept la care am făcut referire, inclusiv din punct de vedere istoric, social, chiar și politic. Cu siguranță am găsi mai multe răspunsuri. Pentru moment, rămânem cu aceste întrebări: putem afirma, oare, că trăim într-un paradox legislativ – un sistem legal care recunoaște viața și dreptul la viață al copilului nenăscut acolo unde este necesar și care, în același timp, nu recunoaște acest drept, deși ar fi necesar? Sunt aceste soluții doar jumătăți de măsură, legea nemergând până la capăt, poate tocmai din pricina acestor controverse globale legate de limitele dreptului la viață?

NOTE

1. Răzvan Horațiu Radu, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Note de curs*, ed. a II-a, Ed. Universul Juiridic, București, 2018, p. 41. ↑
2. „Every person has the right to have his life respected. This right shall be protected by law and, in general, from the moment of conception. No one shall be arbitrarily deprived of his life”. ↑
3. Valerius M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni*, ed. a II-a, vol. I, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2014, p. 233. ↑
4. Valerius M. Ciucă, *op. cit.*, p. 237. ↑
5. Sublinierile mele. ↑

Imagine: Pixabay